

2018/2
Volume: IX
Number: 20
ISSN 2146-4901

2018
2

2018/2
Cilt: IX
Sayı: 20
ISSN 2146-4901

ŞIRNAK UNIVERSITY
JOURNAL OF DIVINITY
FACULTY

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/2 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 20
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKİN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Ağustos 2018 / August 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir. Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

Mâlikî Usûlcülere Göre Mütevâtir ve Âhâd Haberin Epistemolojik Değeri

-Karâfi Örneği-

Nurullah AGİTOĞLU*

Öz

Mâlik b. Enes, ashâb döneminden itibaren Medine’de gelişen Hicaz fıkhı içerisinde birikim ve tecrübesini geliştirmiş ve kendisinden sonra gelenlere aktarmayı başarabilmiş önemli bir müçtehitir. O, öğrencileriyle beraber ehl-i re’y ve ehl-i hadis yaklaşımlarını içeren bir halka oluşturmuştur. Karâfi (ö. 684/1285) de önemli bir Mâlikî fakihi ve usûlcüsü olup eserlerinde Gazzâlî’ye (ö. 505/1111) ve Cüveynî’ye (ö. 478/1085) sıkça yaptığı atıflardan onun üzerinde bu iki âlimin ve dolayısıyla Bâkullânî’nin (ö. 403/1013) etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Karâfi’ye en çok tesir eden fakih ise İzzeddin b. Abdüsselâm’dır (ö. 660/1262). Onun üzerinde Râzî’nin (ö. 606/1210) de belli bir tesiri mevcuttur. Karâfi, taassuptan uzak bir şekilde, meseleleri mezhepler arası mukayeseli olarak ele almış, bazen diğer mezhep imamlarının görüşlerini benimsemiştir. Bir mezhebe bağlı olması Karâfi’nin bağımsız ve orijinal bir ilmi şahsiyet olmasına mani olmamış, gerektiğinde kendi mezhebindeki bazı görüşlere, hatta birçok konuda görüşünü benimsediği İzzeddin b. Abdüsselâm’a karşı çıkmaktan da çekinmemiştir. Karâfi’nin fıkıh düşüncesinde temel kriter, ilke ve kurallara bağlılıktır. Kendi döneminde ve sonraki devirlerde bu kadar etkili olmayı başarmış bir âlim olarak Karâfi’nin çok sayıda eseri bulunmaktadır. Karâfi’nin fıkıh usûlü ile ilgili eserleri arasında kendi döneminde ve sonrasında oldukça etkili olmuş bir çalışması da *Şerhu Tenkîhi’l-Füsûl* adlı eseridir. Onun farklı görüşlerle zenginleştirdiği bu eseri, yine kendisine ait olan *Tenkîhu’l-Füsûl*’un şerhidir. Bu eserinde cedel tekniğini çok iyi kullanarak değişik görüş sahipleri ile tartışmaya girmekte, ayet ve hadis başta olmak üzere bol sayıda delil sunarak görüşlerini savunmaktadır. Bu şekilde taassuptan uzak ve geniş görüşlü bir usûlcü portresi çizmeyi başarmaktadır. Hem fıkıh usûlü hem de hadis usûlü konusu olan ‘haber’ meselesine fıkıh mezheplerinin bakışını tespit etmek önemlidir. Zira fıkıh ekollerinin haberlere karşı yaklaşımları, özellikle mütevâtir ve âhâd haber ile ilgili görüşleri, onların içtihat ve fetvalarına etki etmektedir. Bu bağlamda Mâlikî mezhebinin mütevâtir ve âhâd haberlere karşı tavrını tespit etmek amacıyla, önemli bir Mâlikî âlim olan Karâfi örnek olarak seçilmiştir. Karâfi’nin mütevâtir ve âhâd haber ile görüşlerini, bu iki haber türünün epistemolojik değeri hakkındaki yaklaşımını *Şerhu Tenkîhi’l-Füsûl* adlı eseri çerçevesinde ele alıp değerlendireceğiz.

Anahtar Kelimeler: Malikiler, usûl, Karâfi, mütevâtir, âhâd.

Makale gönderim tarihi: 31.05.2018, kabul tarihi: 11.07.2018.

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis A. B. D.
ORCID: 0000-0002-4507-5300
nurullahagitoglu@gmail.com

Atıf: Agitoğlu, Nurullah. “Mâlikî Usûlcülere Göre Mütevâtir ve Âhâd Haberin Epistemolojik Değeri -Karâfi Örneği-”. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Ağustos 2018): 247-267.

Şırnak Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
Dergisi

2018/2 yıl: 9 cilt: IX sayı: 20

Epistemological Value of Mutawatir And Ahad According to Maliki Theorists

-Sample of Karafi-

Abstract

Mâlik b. Enes is an important mujtahid who has developed his experience and experience in the fiqh of Hijaz, which developed in Medina since the time of ashab, and succeeded in transferring to his followers. Together with the Imam Mâlik students, formed a circle containing the approaches of the Ahl-i rey and Ahl-i Hadith. Karafi (d. 684/1285) is an important Maliki faqih and methodologist. It is understood that Karafi's frequent references to Ghazzali and Cüveyni in his works reveal the influence of these two scholars as well as Bâkillânî. The most influential jurist in Karafi is Izzeddin b. Abdusselam. Karafi was also influenced considerably by Razi. Karafi, distant from his predecessor, handled the affairs as a cross between the sects and sometimes adopted the views of other sect imams. The adherence of a denomination did not prevent Karafi from being an independent and original scholar person, and he did not hesitate to oppose some views in his own sect when it was necessary. The basic criterion in the fiqhment of Karafi is the principle and commitment to the rule. Karafi has numerous works as a scholar who had succeeded to be so influential in his own period and in later periods. The work of Karafi, which was very influential during his period and later on among the works related to the fiqh order, is *Sherhu Tenkih al-Fusûl*. This work, which he enriched with satisfying information and different opinions, is also a reminder of his own *Tenkih al-Fusûl*. In this work, he uses the 'jadal' technique very well to argue with different viewers and defends his views by presenting a large number of pieces of evidence, especially verse and hadith. In this way, he succeeded in creating a distant and broad-minded procedural portraiture. It is important to identify the views of the fiqh sects on the issue of 'haber', which is a matter of both fiqh and hadith. Because their attitudes towards the 'haber', especially their mutawatir and ahad news, affect the ijthihad and the fatwa of fiqh schools. In this context, the Maliki sect was chosen as an example of Karafi, an important Maliki scholar, in order to ascertain his attitude towards the news and wisdom. We will consider and evaluate Karafi's views on mutawatir and ahad message and his approach to the epistemological value of these two messages lines in his book *Sherhu Tenkih al-Fusûl*.

Keywords: Maliki school, methodology, Karafi, mutawatir, ahad.

Giriş

Çalışmamızda önemli bir Mâlikî fakîhi ve usûlcüsü olan Karâfî'nin görüşleri üzerinde değerlendirme yapacağımızdan, başta Mâlikî mezhebi ve İmam Mâlik (ö. 179/795) hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Hicrî ilk iki yüzyılda ortaya çıkan Medine merkezli Hicaz fikhî, İmam Mâlik'e¹ nispetle Mâlikî mezhebi diye isimlendirilmiştir. İmâm Mâlik, şeyhu'l-İslâm, Huc-cetü'l-ümme ve Dâru'l-hicre'nin imamı gibi unvanlarla zikredilmektedir.² Sahâbî Enes b. Mâlik'in vefat ettiği yıl olan hicri 93'te doğmuş olması kuvvetle muhtemel kabul edilmiştir.³ Mâlik b. Enes sahâbe devrinden itibaren Medine'de ağır basan Hicaz fikhî içerisinde yetişmiştir. O, bu tecrübesini geliştirmiş ve sonra gelenlere aktarmayı başarabilmiş önemli bir müçtehitir.⁴ Mâlikî fikhinin ortaya çıkıp yayıl-masında Mâlik b. Enes'in büyük payı olduğu bilinmektedir.⁵

İmam Mâlik ve öğrencileri ehl-i re'y ve ehl-i hadis yaklaşımlarına sahip bir akım oluşturmuştur. Onun beslendiği kaynaklar içinde Zührî (ö. 124/741) ve Nâfi (ö. 117/735) bulunmaktadır. Aynı şekilde o, Rebiatürre'y (ö. 136/753) ve Yahyâ b. Saîd (ö. 143/760) gibi değişik görüşlere sahip âlimlerden istifade etmiş, onlardan aldığı birikimi kendi ders halkasına nakletmeyi başarabilmiştir.⁶

Mâlik b. Enes'in fikhî mantalitesinin gelişmesinde re'y ehli olan Rebiatür-re'y'in önemli bir etkisi vardır. Daha sonra Zührî, Nâfi, Eyyûb es-Sahtiyânî (ö. 131/749), Yahyâ b. Saîd el-Ensârî ve Hişâm b. Urve (ö. 146/763) gibi âlimlerin

1 Malik b. Enes hakkında geniş bilgi için bkz. Şemseddin Ebu Abdillâh Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1985), 8: 48 vd.

2 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 48.

3 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 49.

4 Ahmet Özel, "Mâlik b. Enes", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 27 (Ankara: TDV Yay., 2003), 506.

5 Eyyûp Saîd Kaya, "Mâlikî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 27 (Ankara: TDV Yay., 2003), 519.

6 Abdülgani ed-Dakar, *el-İmâm Mâlik bin Enes İmâmu Dâri'l-Hicre* (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1998), 61-62; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 519; Özel, "Mâlik b. Enes", 506.

ilim meclislerine iştirak eden İmâm Mâlik'in hadis alanında istifade ettiği hocalarının yüzlerce olduğu söylenir.⁷ Mescid-i Nebevî'deki tedris faaliyetiyle meşhur olmuştur. İslâm dünyasının değişik beldelerinden gelenler ondan hadis ve fıkıh öğrenmişlerdir. İmâm Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Leys b. Sa'd (ö. 175/791), Evzâî (ö. 157/774), Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve İmâm Muhammed (ö. 189/805) onun müzakerede bulunduğu âlimler arasındadır. İmâm Mâlik'in âlimler ile yazışma yoluyla fikir alışverişinde bulunduğu da belirtilmektedir.⁸ Orijinal görüşleri ve fıkıhtaki yetkinliği göze çarpan İmâm Mâlik'in bir ölçü olarak kabul ettiği 'Medîne ameli kıstası'⁹ da dikkat çekmiştir.

İmâm Mâlik'in öncülük ettiği Mâlikî fıkıh usûlü, hem fukahâ (Hanefî) geleneği hem de mütekellimîn geleneğinin ölçülerini benimseyerek gelişmiştir. Mâlikîler delil çeşitliliği bakımından çok zengin bir mezhebe sahiptirler. Mâlikî usûlünün kaynakları şu şekildedir: Kur'ân, Sünnet, İcmâ, Amel-i ehl-i Medîne, Kıyâs, Sahâbe kavli, Masâlih-i mürsele, Örf, Sedd-i zerâi, İstihân, İstishâb vb.¹⁰

Mâlikî mezhebi zaman içerisinde gelişme göstererek varlığını devam ettirmiştir. İbnü'l-Hâcib'in (ö. 646/1249) fıkıh ve fıkıh usûlü sahasındaki iki muhtasarı ile başlayarak günümüze kadar süren döneme "klasik dönem" adı verilmektedir. Klasik dönemde Mâlikî çevreleri arasında yalnız İfrîkiyye, Mağrib ve Mısır varlığını sürdürübilmiştir. Mısır çevresi Fâtımî hâkimiyeti sonrasında tekrar canlanmış ve birçok Mâlikî fakih batıdan Mısır'a göç etmiştir. Kuzey Afrika ile Mısır arasındaki kaynaşma, İbnü'l-Hâcib ve Karâfî (ö. 684/1285) gibi Mısırlı fakihlerin eserlerinin Kuzey Afrikâda rivayet edilmesi ve öğretilmesiyle daha da artmıştır. VII. (XIII.) yüzyılın ikinci yarısında Mâlikî mezhep birikimi Karâfî tarafından *Kitâbü'z-Zehîre fi'l-fıkıh* adlı eserde yeniden bir araya getirilmiştir.¹¹

Mâlikî fıkıh usûlü eserleri, kelâm ilmine özellikle de Eş'arî kelâmına yönelik Mâlikî toplulukları içinde ortaya çıkan farklı tavırların tesiri altında gelişmiştir. Eş'arî-Şâfîî usûl eserleri hakkında Mâlikî fakihlerinin gerçekleştirdiği çalışmaların en meşhuru, Şehâbeddin el-Karâfî tarafından Fahreddin er-Râzî'nin *el-Mahsûl'üne* yazılan *Tenkihu'l-fusûl fi ihtisârî'l-Mahsûl* adlı ihtisâr ve onun şerhidir.

7 İbn Abdilberr el-Endelüsî, *el-İntikâ' fi Fezâilî'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Fukahâ* (Haleb: Mektebetü'l-Matbûatai'l-İslâmiye, 1997), 45 vd; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-Medârik ve Takribü'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*, thk. Muhammed Tâvî et-Tancî (Mağrib: Vizaretü'l-evkâf, 1983), 1: 35, 63, 84; ed-Dakar, *el-İmâm Mâlik bin Enes*, 61.

8 ed-Dakar, *el-İmâm Mâlik bin Enes*, 253 vd.; Özel, "Mâlik b. Enes", 507.

9 Medine halkının uygulaması mânasına gelen ve Mâlikî mezhebinde özel yeri olan bu hüküm kaynağı hakkında geniş bilgi için bkz. İbrahim Kâfî Dönmez, "Amel-i Ehl-i Medîne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 3 (İstanbul: TDV Yay., 1991), 21. Öte yandan İmâm Mâlik sünnet terimini Medine ehlinin yerleşik ameli ile irtibatlandırarak kullanmıştır. Medine amelini, Hz. Peygamber ve sahâbe uygulaması olması ve nesiller boyu kendisiyle amel edilmesi hasebiyle önemsemektedir. (Mansur Koçinkağ, *Erken Dönem İslâm Hukuk Düşüncesinde Rey ve Hadis* (İstanbul: Rağbet Yay., 2018), 42-43.)

10 ed-Dakar, *el-İmâm Mâlik bin Enes*, 153 vd.

11 Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 531, 521.

Nefâisü'l-usûl'ünde Karâfî, Râzî'nin bu eserini şerhetmiş, *Tenkîhu'l-fusûl*'ünü ise *ez-Zehîre* adlı fıkıh kitabına mukaddime olarak kaleme almıştır.¹²

İslam dünyasının önemli bir bölümünü etkilemiş olan Mâlikî mezhebi, dik-kate değer metodolojisi ve öğretileri ile kendini göstermiştir. Usûl alanındaki literatürüyle Müslümanların fıkıh birikimini zenginleştiren Mâlikîlerin usûl konularına yaklaşımlarının tespiti önemlidir. Usûl meselelerinde haber bahsi içindeki mütevâtîr ve âhâd haber konuları diğer bazı konulara temel teşkil etmesi bakımından öne çıkmaktadır. Metodolojileri ve fikhî yaklaşımlarını anlamaya yardımcı olacağı düşüncesiyle, Mâlikîlerin önemli bir bilgini olan Karâfî seçilmiştir. Mütevâtîr ve âhâd haberin epistemolojik yaklaşımını irdelemeye geçmeden önce Karâfî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

1. Karâfî'nin Kısaca Hayatı ve Çalışmaları

Tam adı Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısırî olan Karâfî (ö. 684/1285), önemli bir Mâlikî fakihî ve usûlcüsüdür. 626/1229 yılında doğmuştur.¹³ Karâfî'nin aslen Mağrib'de bulunan Sanhâce kabilesine mensup olduğu ve Mısır'ın Behnesâ bölgesindeki Bus'un (Bûş) bir köyünde dünyaya geldiği belirtilmiştir.¹⁴ Kendisinin ifadesine göre Karâfî nisbesi, Meâfir kabilesinin bir kolu olan Karâf'e'ye mensup olmasından değil, bu sülâlenin yerleşmesi sebebiyle Mısır'da bu isimle anılan yerde kısa bir müddet bulunmasından dolayı verilmiştir.¹⁵ Karâfî, çocukken Kur'ânı ezberledikten sonra ilim öğrenmek gayesiyle Kâhire'ye gitmiş ve Sâhibiyye Medresesi'nde ders görmüştür.¹⁶ Hocaları arasında Cemâled-din İbnü'l-Hâcib, Şemseddin Hüsrevşâhî (ö. 653/1255), İzzeddin b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) ve Muhammed b. İmrân eş-Şerîf el-Kerekî (ö. 688/1289) en tanınmışlarıdır.¹⁷ Karâfî özellikle İbnü'l-Hâcib'den ve İbn Abdüsselâm'dan övgüyle söz etmiştir.¹⁸ Karâfî'nin Şâfiî fıkında derinleşmesinde, Şâfiî'nin bazı görüşlerini tercihinde ve yeri geldiğinde bir mezhep bağlılığından uzak bazı fikirlerinde ve

12 el-Vekîlî, es-Sağîr b. Abdisselam, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî Halkatu Vasl Beyne'l-Maşrik ve'l-Mağrib fi Mezhebi Mâlik fi'l-Karnîs-Sâbi'* (Mağrib 1996), 1: 280; Kaya, "Mâlikî Mezhebi", 534.

13 Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (Beirut: Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabî, ts.), 2: 1153; Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahman Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl fi İhtisârî'l-Mahsûl fi'l-Usûl* (Beirut: Daru'l-fikr, 2004), 7 (Nâşirin önsözü).

14 el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 144; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 7 (Nâşirin önsözü); Doğum tarihi ile ilgili tartışmalar için bkz. el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 144-145.

15 İbn Ferhûn el-Mâlikî, *ed-Dibâcu'l-Müzheb fi Marifeti Ulemâi Ayyâmî'l-Mezheb*, thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-nur (Kahire: Dâru't-turâs, ts.), 1: 238-239; el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 144; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 7 (Nâşirin önsözü).

16 el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 145.

17 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 7 (Nâşirin önsözü); Karâfî'nin hocaları hakkında geniş bilgi için bkz. el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 169-178.

18 Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahman Karâfî, *el-Furûk*, (Kuveyt: Dâru'n-nevâdir, 2010), 1: 64, 65, 66; 2: 100, 157; 4: 251, 252.

yaklaşımlarında genel kurallar ekseninde düşünmesinde İbn Abdüsselâm ile olan birlikteliğinin etkisini görmek mümkündür.¹⁹

Dört mezhebe göre tedrisatın yapıldığı Sâlihiyye Medresesi'nde müderrislik yapan Karâfî'nin yetiştirdiği öğrenciler arasında özellikle *el-Furûk*'u yeniden düzenleyip ihtisar eden Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Bekkûrî (ö. 707/1307), Ebû Hafs Tâceddin Ömer b. Ali el-Fâkihânî (ö. 734/1334), Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344) gibi âlimler zikredilmektedir. Karâfî, Kahire'de vefat etmiş (ö. 684/1285) ve Karâfe'de defnedilmiştir.²⁰

Karâfî'nin, eserlerinde Gazzâlî'ye (ö.505/1111) ve Cüveynî'ye (ö. 478/1085) sıkça yaptığı atıflardan onun üzerinde bu iki âlimin ve dolayısıyla Bâkîllânî'nin (ö. 403 / 1013) etkisinin bulunduğu anlaşılmaktadır. Karâfî'ye en çok tesir eden fakih ise görüşlerine ayrı bir önem verdiği İzzeddin b. Abdüsselâm'dır. Onun üzerinde Fahreddin er-Râzî'nin de (ö.606/1210) kayda değer bir tesiri mevcut olup usûl alanındaki eseri *el-Mahsûl*'ü ihtisar ve şerh etmesi sebebiyle görüşlerini yakından tanıdığı Râzî'ye sık sık atıfta bulunmakta²¹ ve yeri geldiğinde de görüşlerini eleştirmektedir. Karâfî'nin özellikle Râzî'nin usûl çalışmalarını esas alıp üzerinde yoğunlaşmasında, Karâfî'nin Şâfiî mezhebiyle Mâlikî mezhebini usûl ilkeleri ve fıkıh kuralları açısından birbirine yakınlaştırma düşüncesinin de etkisi olmalıdır.²²

İbnü'l-Kassâr (ö. 397/1007), Bâkîllânî, Kâdi Abdülvehhâb (ö. 422/1031), Ebü'l-Velid el-Bâcî (ö. 474/1081), Turtûşî (ö. 520/1126), Mâzerî (ö. 536/1141), Kâdi İyâz (ö. 544/1149) ve İbnü'l-Hâcib gibi Mâlikî ulemâsının eserlerine ve görüşlerine vâkîf bir bilgin olan Karâfî, aynı zamanda değişik ilim çevrelerine mensup âlimlerin de çalışmaları ve görüşlerine hâkimdir. Bu âlimlere şu isimler örnek verilebilir: Mu'tezile kelamcısı ve fakihî Ebü'l-Hüseyin el-Basrî (ö. 436/1044), Zâhirî mezhebi temsilcisi ve fıkıh usûlcüsü İbn Hazm (ö. 456/1064), Hanbelî fakihleri Ebû Yâ'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066) ve Ebü'l-Hattâb el-Kelvezânî (ö. 510/1116), Şâfiî fakihî Ebû İshak eş-Şîrâzî (ö. 476/1083), Eş'arî kelamcısı Seyfeddin el-Âmidî (ö. 631/1233). Bu yüzden teliflerinde kendi dönemine kadarki fikhî birikimi değerlendirip bunlardan yeni sonuçlara varmayı hedeflediği rahatlıkla söylenebilir.²³

Karâfî Arap dili, kelâm ve cedel alanında derinleşmiş; matematik, astronomi gibi akli ilimlerle ve tıpla da uğraşmıştır.²⁴ Onun hadis ilmi açısından zayıf olduğu iddiası, Gazzâlî ve Cüveynî'de olduğu gibi muhakkık usûlcü ve fakihlerin hadislerin senedleriyle pek fazla ilgilenmemesinden kaynaklanmış olmalıdır.²⁵

19 İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-Müzheb*, 1: 236; H. Yunus Apaydın, "Karâfî, Şehâbeddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 24 (İstanbul: TDV Yay., 2001), 394-395.

20 el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 145.

21 Örneğin bkz. Karâfî, *el-Furûk*, 1: 51, 55, 56, 58, 111, 112, 129; 2: 47, 68, 70, 117.

22 el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 2: 244; Apaydın, "Karâfî", 395.

23 Apaydın, "Karâfî", 395.

24 İbn Ferhûn, *ed-Dibâcu'l-Müzheb*, 1: 236; el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 162-163.

25 Apaydın, "Karâfî", 395.

Akâid alanında Eş'arî olduğu bilinen Karâfî amel hususunda Mâlikî mezhebine mensuptur. Mâlikî mezhebi içerisinde İmam Mâlik'in rivayet ve fetvalarından hareketle tahrîc yapabilecek seviyeye ulaştığı ifade edilen Karâfî'nin kendine mahsus orijinal görüş ve tespitleri vardır.²⁶

Bir mezhebe bağlı olması Karâfî'nin bağımsız ve orijinal bir ilmi şahsiyet olmasına mani olmamış, gerektiğinde kendi mezhebindeki bazı görüşlere karşı çıkmaktan çekinmemiştir.²⁷

Karâfî'nin serbest düşünmesinde Şâfiî mezhebinin istidlâl yöntemini bilmesi ve taassubun İslâm toplumlarında yol açtığı olumsuzlukların iyice hissedilmekte olduğu bir dönemde yaşamış olmasının katkısı vardır. Nitekim Karâfî'ye yakın devirlerde yaşayan İbn Abdüsselâm, İbn Teymiyye (ö. 728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) gibi fakihler de mezhep taassubunu hoş görmeyen ve diğer mezheplerden istifade kapısını açık tutan bir yaklaşım sergilemişlerdir.²⁸

Kendi döneminde Mâlikî mezhebinin en büyük savunucusu ve temsilcisi kabul edilen ve özellikle fıkıh alanındaki *ez-Zehîra* adlı eseri ile meşhur olan Karâfî'nin,²⁹ Mâlikî mezhebinde yapmaya çalıştığı önemli işlerden biri, Doğulu ve Batılı Mâlikîler'in yaklaşım ve terminolojilerini birbirine yaklaştırmak ve buluşturmaktır.³⁰

Kendi döneminde ve sonraki devirlerde bu kadar etkili olmayı başarmış bir âlim olarak Karâfî'nin çok sayıda eseri bulunmaktadır. Kelâm, Mezhepler ve Dinler Tarihi alanında³¹ birçok eseri olan Karâfî'nin asıl kendini gösterdiği alanlar fıkıh ve fıkıh usûlüdür. Fıkıh Usulünde *Nefâisü'l-usûl fi şerhi'l-Mahsûl* (*Şerhu'l-Mahsûl*) adlı bir çalışması olan Karâfî'nin bu eseri Râzî'ye ait eserin şerhi olup Zerkeşî'nin (ö. 794/1392) ve Tüffî'nin (ö. 716/1316) kaynakları arasında yer alır. *Tenkîhu'l-fusûl fi'l-usûl* (*fi ihtisârî'l-Mahsûl*) isimli çalışmasını ise fıkıh alanındaki *ez-Zehîre* adlı kitabına mukaddime olarak yazmıştır. Ayrıca bu eserine bir şerh yazmıştır. Nitekim çalışmamızda onun konumuzla ilgili görüşlerini değerlendirirken, bu şerhi esas alacağız. Karâfî üzerinde çalışan Sağır b. Abdüsselâm, *Tenkîhu'l-fusûl*'ün doğrudan *el-Mahsûl*'ün muhtasarı olmayıp ondan daha önce ihtisar edilen *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı eserin gözden geçirilmiş ve kısaltılmış şekli olduğunu öne sürmektedir.³² Karâfî'nin *el-Muhtasar* isminde bir usûl eserinin daha bulunduğu söylenmektedir. Her iki iddia da ispata muhtaçtır. Diğer bir Hanbelî usûlcüsü İbnü'n-Neccâr'ın (ö. 972/1564) bu eserin adını *Tenkîhu'l-Mahsûl* şeklinde zikrettiğini de göz önünde

26 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Fusûl*, 71; el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 2: 269 vd.; Apaydın, "Karâfî", 395-396.

27 Karâfî, *el-Furûk*, 1: 86-87; Apaydın, "Karâfî", 396.

28 Apaydın, "Karâfî", 396.

29 el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 163.

30 Apaydın, "Karâfî", 396.

31 Bkz. Apaydın, "Karâfî", 399.

32 el-Vekîlî, *el-İmâmuş-Şihâb el-Karâfî*, 1: 285-289.

tutarak³³ *Tenkîh*'in *el-Mahsûl*'ün özeti olduğu ve *el-Muhtasar* derken bu eserin kasdedildiği de söylenebilir.³⁴

Değişik ilim dallarında çok sayıda eser telif eden Kârâfî'nin fıkıh usûlü alanında yukarıda sayılanların yanı sıra başka eserleri de bulunmaktadır.³⁵

Sadece ona has bir yaklaşım tarzı olmamakla beraber Karâfî'nin eserlerinde ehl-i sünnet usûlcülerinin görüşlerini aktarmakla yetinmeyip Mutezile mezhebi usûlcülerine de yer ayırması, onun özgüven içerisinde kendi yaklaşımlarını ortaya koyduğuna delil olarak görülebilir.³⁶

2. Karâfî'ye Göre Mütevâtîr ve Âhâd Haberinin Epistemolojik Değeri

Karâfî'nin fıkıh usûlü ile ilgili eserleri arasında kendi döneminde ve sonrasında oldukça etkili olmuş bir çalışması *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl* adlı eseridir. Onun farklı görüşlerle zenginleştirdiği bu eseri, yine kendisine ait olan *Tenkîhu'l-Füsûl*'un şerhidir. Bu eserinde cedel tekniğini çok iyi kullanarak değişik görüş sahipleri ile tartışmaya girmekte, ayet ve hadis başta olmak üzere bol sayıda delil sunarak görüşlerini savunmaktadır. Bunu yaparken, daha önce de değinildiği gibi, mensubu olduğu Mâlikî mezhebine yeri geldiğinde ters düşebilmektedir. Bu şekilde taassup-tan uzak ve geniş görüşlü bir usûlcü portresi çizmeyi başarmaktadır.

Karâfî'nin mütevâtîr ve âhâd haber ile ilgili görüşlerini ve bu iki haber türünün epistemolojik değeri hakkındaki yaklaşımını *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl* adlı eseri çerçevesinde ele alıp değerlendireceğiz.

Karâfî yirmi bâb şeklinde düzenlediği eserinin on altıncı bâbını haber konusuna tahsis etmiş ve bu bâbı da kendi içinde on fasla ayırmıştır. Birinci fasıldan itibaren konular şu şekildedir: Haberin hakikati,³⁷ tevâtür,³⁸ tevâtür dışında bilgi ifade eden haberler,³⁹ haberin yalan oluşuna delalet eden durumlar,⁴⁰ haber-i vâhid,⁴¹ râvinin dayandığı kaynaklar,⁴² haber-i vâhidde sayı,⁴³ haber-i vâhidin şartları ve tartışmalı bazı hususlar,⁴⁴ rivâyetin keyfiyeti,⁴⁵ değişik meseleler.⁴⁶

33 Muhammed b. Ahmed İbn Neccâr, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Munîr*, thk. Muhammed ez-Zuhaylî, Neziha Hammad (Suud: Vizaretü'l-evkâfî's-suudiyye, 1993), 1: 91.

34 Apaydın, "Karâfî", 399-400.

35 Bkz. Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 8 (Nâşirin önsözü); Apaydın, "Karâfî", 400.

36 Bkz. Menderes Gürkan, "Karâfî'nin Fıkıh Usûlü Görüşleri" (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1990), 154.

37 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 271.

38 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 273.

39 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 276.

40 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 277.

41 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 278.

42 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 286.

43 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 286.

44 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 287.

45 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 290.

46 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 295.

Haberin hakikati faslında haberin doğruya ve yalana muhtemel oluşundan bahsederek konuya giren Karâfî, doğruya hamledildiğinde buna mutâbakat; yalana hamledildiğinde ise buna adem-i mutâbakat dendiğini belirtmektedir. Arkasından tasdik ve tezkib kavramları üzerinde duran müellif, haberin epistemolojik değeri ile ilgili sağlam bir altyapı oluşturacak şekilde tartışmalara girmekte, değişik görüşteki mezhep ve âlimlerin yaklaşımlarını irdeleyerek gerektiğinde onlara cevaplar vermektedir.⁴⁷ Devamında aynı yöntemi takip ederek diğer fasllara geçen Karâfî'nin delilleri sunarken anlaşılır bir dil ve tartışmayı esas alan bir üslup kullandığı görülmektedir.

Görüşlerine yer verdiği bazı mezhepler ve âlimler şunlardır: Ehl-i sünnet, Cumhûr, Mutezile, Hanefiler, Mâlikiler, Şâfiî mezhebi, Mübtedia, Zâhiriler, İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), İmam Mâlik (ö. 179/795), İmam Şâfiî (ö. 204/820), İsbâ b. Ebân (ö. 221/836), Câhız (ö. 255/869), Cübbâi (ö. 330/916), Kerhî (ö. 340/952), Kâdî Abdulcebbar (ö. 415/1025), Kâdî Abdulvehhâb (ö. 422/1031), Cüveynî (ö. 478/4085), Râzî (ö. 606/1210).

Mâlikî usûlcülerin mütevâtîr ve âhâd haberin epistemolojik değerine yaklaşımlarını tespit etmeye çalıştığımız bu çalışmamızda, onların önemli bir âlimi olan Karâfî'nin görüşleri üzerinden değerlendirme yapacağız. Çalışmamız mütevâtîr ve âhâd konuları ile sınırlandırıldığı için Karâfî'nin görüşlerini ele alırken bu çerçevede hareket etmeye gayret göstereceğiz.

2.1. Mütevâtîr Haber

Mütevâtîr konusuna girerken bir alt yapı oluşturması bakımından haber kavramı üzerinde kısaca durmanın yararlı olacağı düşüncesindeyiz. Hadisçiler arasında haber, hadisin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte, haberin hadise göre daha geniş bir manası vardır. Haber hem Hz. Peygamber'in hadislerini hem de sahâbe ve tâbiûndan gelen rivayetleri içine alır.⁴⁸

İslam uleması ilk dönemlerden bu yana inanç esaslarının dayandığı bir bilgi nazariyesi oluşturmuşlardır. Bu nazariyeye göre bilgilerimiz duyular, doğru haber ve akıl yollarıyla sağlanır. Dinî konuların tek kaynağı olması nedeniyle bu kaynaklar içinde 'haber'e ayrı bir önem verilmiştir.⁴⁹

Bilgi kaynakları arasında akıl ve duyu yanılmalarının mümkün oluşu gibi, haber de hem doğru hem yanlış bilgi verebilir. Müslüman ilim adamları bunu göz önünde tutarak doğru haber tabirini özellikle kullanmışlardır. Doğru haber diğer

47 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 271.

48 İbn Hacer, *Nuḥbetu'l-Fiker fî Mustalahi Ehlî'l-Eser*, thk. Abdulhamid b. Salih b. Kasım (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2006), 81; Abdurrahman b. Ebibekr es-Suyûtî, *Tedribu'r-Râvî*, thk. Abdulvehhâb Abdullatif (Riyad: Mektebetu'r-Riyadi'l-hadise, ts.), 6; Talat Koçyiğit, "Âhâd Haberlerin Değeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (1966): 125.

49 Hüseyin Hansu, *Mütevâtîr Haber -Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri-* (Van: Bilge Adamlar Yay., 2008), 195.

adıyla mütevâtîr haberdir. Böyle bir haberin verdiği bilgi duyu bilgisiyle aynı seviyede ve güvenilirlikte olacaktır.⁵⁰

Haber babının ikinci faslına ‘tevatür’ başlığını veren Karâfî, tevatürün sözlük anlamı üzerinde durmakta, burada “sonra biz resullerimizi arka arkaya gönderdik” (el-Müminûn 23/44) ayetindeki “tetra” kelimesini delil getirerek tevatürün anlamının aralıklarla peş peşe gelmek olduğunu izah etmektedir.⁵¹ Zaten mütevâtîr haberin isimlendirilmesi konusunda böyle bir genel yaklaşım olduğu söylenebilir. Buna göre haberi aktaran kişilerin aynı anda ve beraber değil, farklı zamanlarda ve birbiri ardınca nakletmiş olmaları nedeniyle böyle bir adlandırma yoluna gidilmiş olduğu ifade edilmektedir.⁵²

Yalan üzere birleşmeleri âdeten imkânsız olan bir topluluğun duyulara dayalı verdikleri haberdir,⁵³ tanımıyla mütevâtîrin terim anlamını vererek konuya giriş yapan müellif, haberlerin üç çeşit olduğundan, *mütevâtîrin* yanında zann ifade eden *âhâd* haberin bulunduğu ve bunlarla beraber üçüncü bir haber çeşidi olarak *müfred’in haberi* şeklinde bir türden bahseder. Böyle bir haber, karînelere bakılarak tespit edilen, mütevâtîr seviyesinde râvi sayısına sahip olmayan, ifade ettiği bilgi değeri açısından da âhâd gibi zann ifade etmeyen bir özelliğe sahiptir.⁵⁴

Haber bahislerinde geniş yer bulan mütevâtîr ve âhâd konularına usûlcüler ve muhaddisler ayrı bir önem vermişlerdir. Bu iki kesim, haberleri iki kısma ayırmışlar ve birincisine mütevâtîr, ikincisine âhâd demişlerdir. Mütevâtîr, aralarında bir fetret bulunmak suretiyle birbiri arkasından gelmek, birbirini takip etmek manasında tevatürden ism-i faildir. Bir haberin tevatür ettiği söylendiği zaman, onu haber veren kimselerin, birbiri arkasından geldikleri anlaşılır. Ancak buradaki “birbiri arkasından gelmek” tabiri, muvasala manasında olmayıp haberciler arasında gayr-i muntazam olarak bulunan bir fetrete delalet eder.⁵⁵ Karâfî’nin de kaydettiği tanımın genel kabul görmüş bu tarife uygun olduğu görülmektedir.

Mütevâtîr haberin tanımında geçen “âdeten” kelimesi yerine bazı tanımlarda “aklen” yer almaktadır. “Âdeten” kaydının konması imkânsızlığın mantıkî zorun-

50 Hansu, *Mütevâtîr Haber*, 17.

51 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi’l-Füsûl*, 273.

52 H. Yunus Apaydın, “Mütevâtîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 32 (İstanbul: TDV Yay., 2006), 208.

53 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi’l-Füsûl*, 273.

54 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi’l-Füsûl*, 273, 278.

55 Fahu’l-İslâm Ali b. Muhammed Pezdevî, *Usûlu’l-Pezdevî (Kenzu’l-Vusûl ilâ Mârifeti’l-Usûl)* (Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi Yay., ts.) 152, 191, 247; Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Serahsî, *Usûlu’s-Serahsî* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1993), 1: 292; Ali b. Muhammed Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli’l-Ahkâm* (Riyad: Dârü’s-Samîi, 2003), 2: 13; Nizamuddin Şâfi, *Usûlu’s-Şâfi* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, ts.) 269; Ebu’l-Muzaffer Sem’ânî, *Kavâtu’l-Edille fî’l-Usûl* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1999), 1: 49, 397; Ebu’l-Huseyn el-Basrî el-Mutezili, *el-Mu’temed fî Usûli’l-Fikh* (Beyrut: Daru’l-Kitabi’l-Arabi, 1403), 2: 81, 93; İbrahim b. Musa Şâtûbî, *el-Muvafakât fî usûli’l-Fikh*, thk. Abdullah Draz (Bayrut: Daru’l-Marife, ts.), 4: 9; Tahir b. Salih b. Ahmed Cezâirî, *Tevcihu’n-Nazar ilâ Usûli’l-Eser*, (Mısır: Cemaliye Matbaası, 1910), 33. Koçyiğit, “Âhâd Haberlerin Değeri”, 128.

luluk olmadığını belirtmeye yöneliktir. Çünkü akıl, haberi veren kişilerin sayısına bakmaksızın herkesin yalan söyleyebileceğini mümkün görür.⁵⁶

Cüveynî'nin *el-Burhân*'da duyulara dayalı olma ile ilgili beş duyu olmasa bile karine ile hissedilecek durumların da buna dâhil edilebileceğini söylediğini aktaran Karâfi buna, sararmanın korkuya işaret etmesi ve kızarmanın utanmaya delalet etmesi örneklerinin verildiğini nakletmektedir.⁵⁷ Ancak doğruluk bilgisini akıl, destekleyici jest, mimik ve davranışlar gibi hâricî karînelerden alan haberin mütevâtir olarak isimlendirilemeyeceği görüşü yaygındır.⁵⁸

Ebu'l-Hüseyn el-Basrî, Cüveynî, Gazzâlî, Âmidî gibi Mu'tezilî ve Sünnî kelâmcılar mütevâtir haberin istidlâlî, dolayısıyla nazârî bilgi ifade ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bunların dışındaki İslâm âlimleri ise mütevâtir haberin zarurî ve kesin bilgi kaynağı olduğu görüşünde ittifak halindedirler. Zira âlimlerin çoğunluğuna göre mütevâtir haber, akıl yürütmeyi bilen veya bilmeyen herkeste bilgi meydana getirmekte ve bu bilginin kesinliği konusunda kimsede herhangi bir şüphe uyanmamaktadır. Mu'tezile'den Nazzâm (ö. 231/845) ise mütevâtir haberin verdiği bilginin kesinlik arz etmediği görüşündedir. Zira mütevâtir haberi nakleden topluluk fertlerden oluşmaktadır ve her ferdin yanılması veya yalan söylemesi mümkündür.⁵⁹

Mütevâtir haberin ehliyet sahibi olanlar değil herkes için bilgi değerine sahip olduğunu, bu durumun geçmişte meydana gelen olaylar ve şimdiki olaylar için de geçerli olduğunu belirten müellif, putperest bir fırka olan Sümeniye'nin bu konudaki bilgi değerini reddettiğini ifade etmektedir.⁶⁰ Ancak bu fırkadan bazılarının geçmişte olanları değil de şimdiki zamanda meydana gelen haberleri kabul ettiğini sözlere eklemektedir.⁶¹

Sümenilerin delilini sunan Karâfi, onların şu iddiada olduklarını nakletmektedir: "Bazen bir şeye kesin inandıktan sonra durum ve tutum farklılaşabilir. Tenvâtür kesinlik ifade ediyorsa farklı durumlar ortaya çıkmamalıdır. Râvilerin her birisinin ayrı ayrı yalan söylemeleri mümkün olduğuna göre, bir araya gelseler ve sayıları da çoğalsa bu durum değişmeyecektir."⁶²

Sümenilere cevap verirken Karâfi, farklılaşabilen durumlar ile böyle olmayanları çok anlaşılır bir üslupla ayırt etmektedir. O, önceden inanılıp da sonra değişebilen durumların itikat ve inançla alakalı olduğunu belirtir. Ayrıca Karâfi, benzer

56 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 273; Apaydın, "Mütevâtir", 209.

57 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 273.

58 Apaydın, "Mütevâtir", 209.

59 Yusuf Şevki Yavuz, "Haber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 348.

60 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 273.

61 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 273.

62 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 274.

tüm durumlarda kesin bilgi meydana geleceği iddiasında olmadıklarını da ifadelerine eklemektedir.⁶³

Karâfî, her bir ferdinin yalan söyleme ihtimali bulunan bir topluluğun yalan üzere birleşmesinin mümkün olduğu iddialarına da şöyle cevap vermektedir: “Tevâtür ile meydana gelen bilgi, tek tek râviler için değil, ancak râvilerin toplamı için meydana gelebilir. Bu durum birçok damladan bir miktar suyun, birçok lokmadan biraz yemeğin meydana gelmesine benzer. Burada hüküm, sayının çokluğu ile sâbit olur. Bunun yanında bazen de sâbit olma durumu tek tek unsurlar için meydana gelir. Ancak bu unsurlar bir araya geldiğinde sübût oluşmayabilir. Renkler, tatlar buna örnek verilebilir. Zira birçok renk veya tat bir araya geldiğinde renk ve tat sâbit olmayabilir.”⁶⁴

Sümenilerden bazıları, geçmişteki olaylar ve şimdikiyi ayırt ederek, geçmişin duyular için gizli olduğunu, bunun yanında hata ve unutkanlığın da gerçekleşebileceğini belirtirler. Aynı zamanda onlar eski devletlerin varlığını bilemeyeceğimizi, ancak duylara bağlı olduğu için, şimdiki zamanda olan şeyleri bilmemizin mümkün olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁶⁵

Karâfî, Sümenilerin yukarıdaki iddialarına şöyle cevap vermiştir: “İki şeyin arasında fark olması, hükümde ortak olmalarına her zaman engel teşkil etmez. Örneğin ‘Zeyd fıkıhçıdır ve canlıdır’ cümlesi esas alındığında, ‘Amr fıkıhçı değildir’, cümlesinden Amr’ın canlı olmadığı hükmü çıkarılamaz.”⁶⁶

Karâfî bu tür yaklaşımlara cevap sadedinde şöyle devam etmektedir: “Detaylara vâkıf olmasak da Kisralar, Kayserler, Dört Halife, Emevîler ve Abbasîlerin geçmişteki varlığını kesin biliriz. Dımaşk, Horasan vb. yerlerin de şimdiki zamanda varlığını kesin biliriz. Bu yüzden tevâtürle kesin bilgi meydana gelir.”⁶⁷ Bu tür bilgi için “yakîn” kavramının kullanıldığı bilinmektedir.

Mütevatir haberin kesin bilgi sağladığı kabul edilmekle birlikte bu bilginin zarurî mi yoksa nazarî/istidlâlî/iktisâbî mi gerçekleştiği hususu ihtilafıdır. Âlimlerin ekseriyeti bunun zorunlu bilgi olduğu görüşündedir. Cüveynî, Ka’bî, Gazzâlî gibi nazarî olduğu görüşünde olanlar da vardır.⁶⁸ Zorunlu bilgi insanın çabası olmadan oluşur. Kesin ve zorunlu olduğu gibi şüpheden de uzaktır. Bu tür bilgi için herhangi bir fikri faaliyet, çaba ve irade gerekmez. Bu bilgi duyu yoluyla nefiste oluşur.⁶⁹

63 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 274.

64 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 274.

65 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 274.

66 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 274.

67 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 274.

68 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 274; krş. Ali b. Muhammed Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* (Riyad: Dâru's-Samîi, 2003), 2: 31 vd.; Necmeddin Ebu'r-Rabî Tüfi, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, thk. Abdullah b. Abdumuhsin et-Türki (Suudi Arabistan: ts.), 2: 80 vd.; Apaydın, “Mütevatir”, 210.

69 Hansu, *Mütevatir Haber*, 37.

Cumhur buradaki bilginin çocuk, kadın, ehliyetsiz kişiler de dâhil herkes için meydana geldiğini, ancak nazârî bilginin sadece ehliyet sahibi için oluştuğunu gerekçe göstermişlerdir. Zarurî bilgi ifade etmediğini savunanlara göre ise haber verenleri duyanlar bu haberde tevehhüme düşerlerse ilim meydana gelmez. Bu tevehhüm yoksa ilim oluşur. Ayrıca haber verenlerin ehl-i diyanet ve doğru kişiler olduğu bilinirse burada kesin bilgi hâsıl olacaktır. Bu özellikleri taşımadıklarında sayıları çok olsa bile kesin bilgi hâsıl olmaz. Kesin bilgi meydana gelmesi sebeplerin sübûtu ve manilerin yok olmasıyla ilgili olduğuna göre bu sebepler ve engellerin kalkmasının oluşuna bakılır. Kesin bilgi bu teemmül (düşünüp taşınma) ve nazardan (bir konuyla ilgili görüş) sonra meydana gelecektir.⁷⁰

Karâfi bu yaklaşıma da şöyle cevap vermektedir: “Denilenler doğrudur. Ancak bu konudaki teemmül ve nazar fıtraten işin içinde vardır. Yani o bilginin değeri hazır meydana gelmiştir. Bu yüzden buna nazârî denmesi isabetli değildir. Eğer sadece ehliyet sahibi olanlar için oluşuyorsa, o bilgiye nazârî denebilir.”⁷¹

Tevâtür bilgisinin zorunlu bilgiyle müktesep bilginin arasında bulunduğunu, zorunlunun altında, müktesep olanın üstünde olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Hatta Tûfi (ö. 716/1316) genel kabul gören ikili tasniften ayrı şekilde bilgiyi üçlü bir tasnife tâbi tutmaktadır. Ona göre mütevâtir haberin sağladığı bilgi, zarurî bilgi ile nazârî bilgi arasındadır. Mütevâtir haberin zarurî bilgi ifade ettiğini öne sürenler ile nazârîliğini ileri sürenlerin gerekçelerini değerlendiren Âmidî bu konuda kesin bir tercih yapmanın zor olduğunu söyler. Birçok usûlcü, tevâtür bilgisinin zarurî mi yoksa nazârî mi olduğu tartışmasının zarurî ve nazârî kavramlarının anlamlarının belirginleştirilmesiyle yumuşatılabileceğini belirtir; hatta bazıları bu tartışmanın öze yönelik olmadığı kanaatindedir.⁷²

Tevâtürde râvi sayısı da öteden beri tartışılmıştır. Burada ileri sürülen bazı rakamların ayetlerle desteklendiği ya da Hz. Peygamber zamanındaki bazı olaylarla ilişkilendirildiği bilinmektedir.⁷³ Karâfi bu konuyu irdelerken farklı görüşleri tahlil etmekte, özellikle Kâdî Ebubekir el-Bakıllânî, Râzî gibi âlimlerin yaklaşımını değerlendirmektedir. Cumhura göre, sayıya bakılmaksızın kesin bilginin hâsıl olacağı noktanın tespiti önemlidir. Karâfi bu noktaya vurgu yapar. Ayrıca tevâtür için ileri sürülen rakamlara delil yapılan argümanlarla ilgili olarak da bunların hatıra ve menkıbe yönüyle bir değer ifade edeceğini, bunu kesin bilginin hâsıl olması için gerekçe yapmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır.⁷⁴

Öte taraftan mütevâtir haberin yakînden daha alt düzeyde bir bilgi ifade ettiğini ve buna ‘tuma'nîne’ denildiğini, mütevâtir haberle bilgi sabit olsa da yanılma

70 Karâfi, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 274-275.

71 Karâfi, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 275.

72 Âmidî, *el-İhkâm*, 2: 31 vd.; Tûfi, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, 2: 80 vd.; Apaydın, “Mütevâtir”, 210.

73 Detaylı bilgi için bkz. Karâfi, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 275.

74 Karâfi, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 275; Ayrıca bkz. Apaydın, “Mütevâtir”, 209.

ve yalan ihtimalinin bütünüyle ortadan kalkmış olmadığını,⁷⁵ zira tek başına iken yalan söyleme ihtimali olan kimselerin başkalarıyla bulduklarında da yalan söyleyebileceklerini öne sürenler olmuştur.⁷⁶ Bunlara göre Mecusilerin Zerdüş ile ilgili, Yahudilerin de Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesi ile ilgili aktardıkları bilgi böyle bir bilgidir. Bu görüş sahiplerine göre bu konularda onların sayılarının çokluğu haberlerinin doğru olmasını sağlayamamıştır. Hâlbuki mütevâtîrin yakîn değil de tuma'nine ifade ettiğini söylemek çok isabetli görünmemektedir.⁷⁷

Lafzî ve manevî şeklinde çeşitleri olduğunu izah ederek tevâtür konusuna devam eden müellif, tevâtürdeki şartlar olarak haberin duyulara dayalı olması, yalan üzere birleşmelerinin âdeten imkânsız görülmesi hususları üzerinde durmakta, bu özelliğin her tabakada muhafaza edilmesi gerektiği noktasına vurgu yaparak bu konuyu da işlemektedir.⁷⁸ Nitekim mütevâtîr konusunda 'istivâ' denilen böyle bir ilkenin olduğu bilinmektedir. Karâfî de istiva prensibine vurgu yapmakta, mütevâtîr için gerekli oluşu üzerinde bilgi vermektedir.⁷⁹

Yukarıda kaydedilen görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, mütevâtîr haberin tanımı, çeşitleri ve epistemolojik değeri konusunda Karâfî, usûlcülerden ziyade hadisçilere yakın durmaktadır.

2.2. Âhâd Haber

Karâfî'nin âhâd haber ile ilgili görüşlerine geçmeden önce muhaddisler, fakihler ve usûlcülerin konuya bakışını özet olarak vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Hadisçiler, usûlcüler ve fakihler tevâtür derecesine ulaşmayan bir haberi "âhâd haber" kabul etmişlerdir.⁸⁰ Âhâd haberi nakleden râvi sayısının bir, iki, üç veya daha fazla olması arasında fark bulunmamaktadır.⁸¹

İslam ulemasının büyük çoğunluğu; sahih olduğu belli olmuş âhâd haberin, dinde hüccet olarak kullanılması ve onunla amel etmenin gerekli olduğu üzerinde birleşmişlerdir.⁸² Karâfî'nin bir Mâlikî usûlcüsü olması hasebiyle onların konuya yaklaşımı hakkında da kısaca şu hususları belirtmek faydalı olacaktır. İmam Mâlik'in belli şartları taşıyan haber-i vâhidleri kabul ettiği ve onlarla amel ettiği belirtilmiştir. İmam Mâlik'in haber-i vâhidin kabulü için haber-i vâhidin Kur'an'ın zahirine, amel-i ehl-i Medine'ye, içtihadı dayanmayan sahâbe kavline, kıyasa,

75 Pezdevi, *Usûl*, 150; Serahsî, *Usûl*, 2: 284.

76 Serahsî, *Usûl*, 2: 284; Ebü's-Senâ Mahmud b. Zeyd Lâmişî, *Kitâb fî Usûli'l-Fıkah*, thk. Abdulmecid Türki (Beirut: Dârü'l-garbi'l-İslami, 1995), 145 vd.

77 Pezdevi, *Usûl*, 150; Serahsî, *Usûl*, 2: 284.

78 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 276.

79 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 276.

80 Bkz. Pezdevi, *Usûl*, 152, 191, 247; Serahsî, *Usûl*, 1: 292; Âmidî, *el-İhkâm*, 2: 13; Şâfi, *Usûlu's-Şâfi*, 269; Sem'ânî, *Kavâtu'l-Edille*, 1: 49, 397; Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, 2: 81, 93; Şatîbî, *el-Muvafakât*, 4: 9; Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar*, s. 33. Koçyiğit, "Âhâd Haberlerin Değeri", 128; Hansu, *Mütevâtîr Haber*, 62.

81 Mustafa Ertürk, "Haber-i Vahid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 14 (İstanbul: TDV Yay., 1997), 439.

82 Koçyiğit, "Âhâd Haberlerin Değeri", 132.

maslahata ve sedd-i zerâife aykırı olmaması şeklinde bazı şartlar ileri sürdüğü bildirilmiştir. Mâlikîlerde amel-i ehl-i Medine'nin haber-i vâhidin değerini belirlemede önemli bir âmil olduğu vurgulanmıştır. Onun bu tavrı Hanefîlerin umum-u belvâ konusundaki haber-i vâhidi böyle olmayan rivayetlere karşı terk etmesiyle ilgili yaklaşımla benzerlik göstermektedir. Bu durumun, ilk dönemlerde rivayetlerin aktüel değerinin belirlenmesinde, rivayetin toplumda kabul görüp uygulanması noktasının önemli bir kriter olduğunu gösterdiği ifade edilmektedir.⁸³

Karâfî beşinci faslı haber-i vâhide ayırmıştır. O, haber-i vâhid için; âdil kişi veya kişilerin naklettiği, zann ifade eden haber şeklinde bir tanım yapmaktadır. Karâfî, Mâlik ve ashabına göre bu tür haberin hüccet olduğunu, dünyevi işlerde, fetvalarda ve şahitlik konularında amel edilebilir olduğunu, İmâm Mâlik, İmâm Şâfî, İmâm Ebu Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel gibi müçtehitlerin de çoğunluğunun bu fikirde olduğunu açıklamaktadır.⁸⁴

Yukarıda haber çeşitlerine yer veren Karâfî'nin, üçüncü bir çeşit olarak 'müfredin haberi' şeklinde bir türden bahsetmesi oldukça ilginçtir. Muhaddislerin haberleri mütevâtîr-âhâd şeklinde, Hanefî usûlcülerin mütevâtîr-meşhûr-âhâd diye ayırdıkları bilinmektedir. Üçüncü tür olarak teklif ettiği *müfredin haberi* için, bizzat Karâfî'nin "Terminoloji ve literatürde bu türden bahsedildiğini görmedim"⁸⁵ dediğini de kaydetmek gerekir.

Ancak teklif ettiği ama altını doldurmadığı bu yeni türün aslında haber-i vâhiden sayılması gerektiğini söylemek uygun olacaktır. Nitekim buna benzer bir adlandırma bulunmaktadır. *Haber-i infirâd* şeklinde bir kullanımın haber-i vâhid için kullanıldığını belirten Mustafa Ertürk şöyle demektedir: "Haber-i infirâd da denilen haber-i vâhid Hz. Peygamber'den rivayet edilen hadisler, sahâbe ve tâbiinden nakledilen haberler için kullanılmakla birlikte hadiste ve diğer İslâmî ilimlerde zikredildiğinde daha ziyade Resûl-i Ekrem'den rivayet edilen hadisler akla gelir."⁸⁶

Haberleri üçe ayırarak mütevâtîr, âhâd ve haber-i müfred diye ilginç bir ayırma giden müellif, bu üçüncü türün karinelerle desteklenmek suretiyle bilgi ifade edeceğini açıklamaktadır.⁸⁷ Hâlbuki muhaddisler ve usûlcüler haberleri mütevâtîr ve âhâd diye ayırmaktadırlar. Mütevâtîr şartlarını taşımayan haberler âhâd veya haber-i vâhid olarak isimlendirilmektedir.⁸⁸ Daha önce de belirttiğimiz gibi bu

83 Geniş bilgi için bkz. Recep Özdemir, "İmâm Mâlik'in Metodolojisinde Haber-i Vâhidin Kaynak Değeri", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2016): 209.

84 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 278.

85 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 273.

86 Ertürk, "Haber-i Vahid", 439; krş. Seyfeddin el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.), 2: 13.

87 Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl*, 278.

88 Pezdevî, *Usûl*, 152, 191, 247; Serahsî, *Usûl*, 2: 292; Âmidî, *el-İhkâm*, 2: 13; Şâfî, *Usûlu'l-Şâfî*, 269; Sem'ânî, *Kavâtu'l-Edille*, 1: 49, 397; Ebu'l-Huseyn el-Basrî, *el-Mu'temed*, 2: 81, 93; Şâtîbî, *el-Muvafakât*, 4: 9; Cezâirî, *Tevcihu'n-Nazar*, 33; Koçyigit, "Âhâd Haberlerin Değeri", 128.

yaklaşımının altını dolduramayan ve böyle bir ayırımı hiçbir yerde bulamadığını itiraf eden Karâfî'nin müfredin haberi dediği çeşidin âhâd haberden sayılması gerektiğini söylemek daha doğru olacaktır.

Malikilerin meşhur mütekaddim âlimlerinden Kâdî Abdulvehhâb'ın *el-Mûlehhâs* adlı eserinde, insanların haber-i vâhidin bağlayıcılığı hususunda ihtilaf ettiklerini söylediğini nakleden Karâfî, fukahâ ve usûlcülerin âhad haberin bağlayıcı olduğunu düşündüklerini, bazı Mutezili âlimlerinse buna karşı çıktıklarını belirtmektedir. Bazı bilginlere göre desteklenirse ve takviye edici bir unsur varsa bağlayıcı olurken, kimileri de en az iki râvi olursa bağlayıcı olacağı kanaatindedirler. Bu son görüşü Cübbâî (ö. 303/916) savunmuştur. Mâzerî (ö. 536/1141) de zinaya taalluk eden bir haberin en az dört ravi tarafından nakledilmesi gerektiği görüşündedir.⁸⁹

Haber-i vâhid zann ifade ettiği için amel edilmeyeceğini savunanlara karşı Karâfî, bu görüşün batıl olduğunu, çok maslahatın az mefsetet için terkedilemeyeceğini, doğru olma ihtimali çok, yanlış olma ihtimali az olduğundan, Şâriin zannı ilim yerine koyduğunu beyan etmektedir.⁹⁰

“Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme” (İsra 17/36), “Onların çoğu zandan başkasına uymaz” (Yûnus 10/36) ayetlerine dayanarak haber-i vâhidin bilgi ifade etmediğini iddia edenlere Karâfî, bu ayetlerde bahsedilenin dinin temel kaideleri ve kesin ibadet hükümleri ile ilgili olduğunu, Hz. Peygamber'in de “Biz zahire göre hükmederiz, gizli olanları Allah bilir⁹¹ mealindeki hadisinin ve fâsığın haberini araştırmayı emreden (Hucurat 49/6) ayetin de haber-i vâhidin hüccet olabileceğini gösterdiğini belirtmektedir. Zira haberi getiren fâsık değilse amel edilmesi gerekir, istenen de budur. Ayrıca “Bununla beraber müminlerin hepsi toplanıp birden savaşa çıkmaları uygun değildir. Her kabileden büyük bir kısım savaşa gitmeli, onlardan bir kısmı da, din ilimlerini öğrenmek ve kavimlere savaştan kendilerine döndüğü zaman, onları Allah'ın azâbı ile korkutmak için, geri kalmalıdır. Olur ki, Allah'ın azâbından sakınırlar.” (Tevbe 9/122) ayeti de bu hususu desteklemektedir.⁹²

Haber-i vâhidin bilgi değerinin olduğunu, bazı konularda hüccet olduğunu, zann ifade etse de hüküm ortaya koymak için elverişli olduğunu savunmakla muhaddislerin ve fukahânın çoğunluğuna uyduğu görülen Karâfî, konunun daha net anlaşılması açısından çok basit örnekler vermeye devam etmektedir. Bu meyanda bir yola çıkıldığında, bir ilaç kullanıldığında bir veya birkaç kişinin sözüne itibar edildiğini, bir kişi olmasına rağmen müftünün fetvasına güvenildiğini, hâkimin

89 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 279.

90 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 279.

91 Buhârî, “Şehâdât”, 5.

92 Karâfî, Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl, 279.

iki şahidin sözüne göre hareket ettiğini örnek göstererek zann ifade etse de haber-i vâhidin bilgi ve delil değeri olduğunu ortaya koymaktadır.⁹³

Haber verenlerin akıl, İslâm ve teklif çağı gibi özellikleri taşıması gerektiği konusunda da detaylara giren Karâfi; çocukların ergenlikten önce edâ değil de tahammül yapabileceklerini, bid'at ehli konusunda ise ihtilafın olduğunu dile getirmektedir. Bakillânî, Kadı Abdulcebâr gibi bazı âlimlerin bu tür haberleri tamamen reddettiklerini, Râzî ve Ebu'l-Hüseyn gibilerin de yalanı mübah gören ve görmeyen bidat ehlinin ayrılması gerektiği kanaatinde olduklarını bildirmektedir.⁹⁴

Karâfi çocuk, kâfir ve fâsiğın verdikleri haberin kabulünü engelleyen durumun kalkması durumunda haber vermeye ehil olacaklarını yani eda yeterliliğine kavuşacaklarını belirtmektedir.⁹⁵

Bu konudaki ayrıntıları işleyen Karâfi; değişik görüş sahibi âlimleri ve yaklaşımlarını, sundukları delillerle beraber anlaşılır bir üslupla değerlendirme yoluna gitmekte, cedel ilmüne olan vukûfiyetini tartışmalarda göstermekte, karşıt görüşlere cevaplar vermektedir.⁹⁶

Sahâbenin udûl kabul edilmesi meselesini de irdeleyen müellif, sahâbe kavramından Hz. Peygamber'le beraber olup onun yoluna ve mesajına tabi olanların kastedildiğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'i bir kere de olsa görenin veya onun döneminde yaşayanların sahâbi olduğu görüşüne karşı çıkan Karâfi, böyle olanların udûl kapsamına giremeyeceğini bildirmektedir. Ama onunla beraber olan, nurundan istifade eden, onun etkisi ve bereketini hissedenlerin sahâbe sayılması gerektiğini belirten müellif, Mâiz⁹⁷ ve Ğamidiyeli'nin⁹⁸ zina meselesi gibi adalete muarız bir durumun ortaya çıkması durumunda bu vasfın kalkacağını vurgulamaktadır.⁹⁹

Âhâd haberde sayı meselesi de tartışılan bir konudur. Karâfi, 'bize ve cumhura göre bir kişinin haberi âhâd haber için yeterlidir' diyerek bu hususa Cübbâi'nin itiraz ettiğini ifade etmektedir. Sahâbenin birçok konuda Hz. Âişe'nin sözünü kabul ettiklerini delil gösteren müellif, bu konuda tartışmaya girerek Cübbâi'nin delillerini çürütmektedir. Örneğin Cübbâi'nin Zülyedeyn hadisini¹⁰⁰ delil getirmesine şöyle cevap vermektedir: "Zülyedeyn'in haberini başka bir şahit ile beraber kabul etmesi, Hz. Peygamber'in şüphenin izalesi için yaptığı bir davranıştır. Yoksa bu radan haber-i vâhidin kabulü için en az iki kişi şartını çıkarmak uygun değildir."¹⁰¹

93 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 279.

94 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 280.

95 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 280.

96 Geniş bilgi için bkz. Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 280.

97 Bkz. Müslim, "Hudûd", 19; Tirmizî, "Hudûd", 4.

98 Bkz. Müslim, "Hudûd", 22-23; Ebu Dâvûd, "Hudûd", 24.

99 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 281.

100 Bkz. Buhârî, "Salât", 3; Nesâî, "Salât", 22; Ebu Dâvûd, "Salât", 197.

101 Karâfi, Şerhu Tenkihi'l-Füsûl, 287.

Sonuç

Mâlikî fıkıhçılar ehl-i re'y ve ehl-i hadis yaklaşımlarını içeren bir halka içerisinde, hem fukaha geleneği hem de mütekellimîn geleneğinin ölçülerini benimseyerek Mâlikî fıkıh usulünü geliştirmişlerdir. Klasik dönemde Mâlikî çevrelerinde Kuzey Afrika ile Mısır arasındaki kaynaşma, İbnü'l-Hâcib ve Karâfî gibi Mısırlı fakihlerin eserleri ile artmıştır. Mâlikî mezhebine mensup olan Karâfî'nin Şâfiî fıkıhında derinleştiği, Şâfiî'nin bazı görüşlerini tercih ettiği ve yeri geldiğinde bir mezhep bağlılığından uzak bazı fikirlerinde ve yaklaşımlarında genel kurallar ekseninde düşündüğü bilinmektedir.

Karâfî Mâlikî ulehasının eserlerine ve görüşlerine vakıf olduğu gibi değişik ilim çevrelerine mensup âlimlerin de çalışmaları ve görüşlerine hâkimdir. Karâfî'nin, eserlerinde başta Mâlikî ve Şâfiî olmak üzere ehl-i sünnet usulcülerinin görüşlerini nakletmekle yetinmeyip Mutezile mezhebi usûlcülerine de yer verdiği görülür. Bu durum, onun özgüven içerisinde kendi yaklaşımlarını ortaya koymaktan çekinmediğini çok net bir şekilde göstermektedir. Karâfî'nin kendine mahsus orijinal görüş ve tespitleri vardır. O, gerektiğinde kendi mezhebindeki bazı görüşlere karşı çıkmaktan çekinmemiştir.

Karâfî'nin fıkıh usûlü ile ilgili eserleri arasında kendi döneminde ve sonrasında oldukça etkili olmuş bir çalışması *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl* adlı eseridir. Bu eserinde cedel tekniğini çok iyi kullanarak değişik görüş sahipleri ile tartışmaya girmekte, ayet ve hadis başta olmak üzere bol sayıda delil sunarak görüşlerini savunmaktadır. Bunu yaparken, mensubu olduğu Mâlikî mezhebine yeri geldiğinde ters düşebilmektedir. Bu şekilde taassuptan uzak ve geniş görüşlü bir usûlcü portresi çizmeyi başarmaktadır.

Karâfî, mütevâtîr ve âhâd haber ile görüşlerini ortaya koyarken haberin epistemolojik değeri ile ilgili sağlam bir altyapı oluşturacak şekilde bilgiler vermiştir. Onun delilleri sunarken anlaşılır bir dil ve tartışmayı esas alan bir üslup kullanması dikkat çekmektedir.

Haber çeşitlerine yer veren Karâfî'nin, mütevâtîr ve âhâd haberin yanında üçüncü bir çeşit olarak 'müfredin haberi' şeklinde bir türden bahsetmesi oldukça dikkat çekicidir. Karâfî'nin üçüncü tür olarak teklif ettiği 'müfredin haberi' için, 'Terminoloji ve literatürde bu türden bahsedildiğini görmedim' şeklindeki ifadesini kaydetmek gerekir. Ancak teklif ettiği ama altını doldurmadığı bu yeni türün aslında haber-i vâhiden sayılması gerektiğini söylemek uygun olacaktır.

Tevâtürde ravi sayısı ile ilgili konuyu irdelerken Karâfî, farklı görüşleri tahlil etmekte, cumhura göre kesin bilginin hâsıl olacağı noktanın önemli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca tevâtür için ileri sürülen rakamlara delil yapılan argümanlarla ilgili olarak da, bunların hatıra ve menkıbe yönüyle bir değer ifade edeceğini, bunu

kesin bilginin hâsıl olması için gerekçe yapmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır.

Karâfi kitabının beşinci faslını haber-i vâhîde ayırmıştır. O, Mâlik ve ashabına göre bu tür haberin hüccet olduğunu; İmam Mâlik, İmam Şâfiî, İmam Ebu Hanîfe ve Ahmed b. Hanbel gibi müçtehitlerin de çoğunluğunun bu fikirde olduğunu açıklamaktadır.

Haber-i vâhîd zann ifade ettiği için amel edilmeyeceğini savunanlara karşı Karâfi, bu görüşün batıl olduğunu, çok maslahatın az mefsedet için terkedilemeyeceğini, doğru olma ihtimali çok yanlış olma ihtimali az olduğundan Şâriin, zannı ilim yerine koyduğunu beyan etmektedir.

Sahabenin udûl kabul edilmesi meselesini de irdeleyen müellif, Hz. Peygamber’i bir kere de olsa görenin veya onun döneminde yaşayanların sahâbi olduğu görüşüne karşı çıkmakta, böyle olanların udûl kapsamına giremeyeceğini bildirmektedir. Ama Karâfi; onunla beraber olan, nurundan istifade eden, onun etkisi ve bereketini hissedenlerin sahâbi sayılması gerektiğini belirtmiştir.

Konulara olan vukûfiyetini ve cedel konusundaki maharetini iyi sergileyen Karâfi; mütevâtir ve âhâd haberin tanımları, çeşitleri ve epistemolojik değerleri üzerinde ayrıntılı durmuştur. Bu bağlamda onun fıkıh usûlcülerinden daha ziyade hadisçilere yakın durduğunu söylemek mümkündür. Ancak sahâbenin adil oluşu gibi bazı noktalarda onun hadisçilerden ayrı düştüğünü de belirtmek gerekecektir.

Kaynakça

- Âmidî, Ali b. Muhammed. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. 4 cilt. Riyad: Dâru's-Samîi, 2003.
- Âmidî, Seyfeddin. *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*. 4 cilt. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- Apaydın, H. Yunus. “Karâfi, Şehâbeddin”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24: 394-395. İstanbul: TDV Yay., 2001.
- Apaydın, H. Yunus. “Mütevâtir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32: 208. İstanbul: TDV Yay., 2006.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh*. 4 cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987.
- Cezâirî, Tahir b. Salih b. Ahmed. *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*. Mısır: Cemaliye matbaası, 1910.
- Dakar, Abdulganî. *el-İmâm Mâlik bin Enes İmâmu Dâri'l-Hicre*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1998.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. “Amel-i Ehl-İ Medîne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3: 21. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Ebü Dâvûd, Süleyman b. el-Eşâs. *Sünen*. 4 cilt. Mısır: Dâru'l-kitabi'l-Arabî, ts.
- Ebu'l-Huseyn el-Basrî el-Mutezilî. *el-Mu'temed fî usûli'l-Fıkh*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-kitabi'l-Arabî, 1403.
- Ertürk, Mustafa. “Haber-i Vahid”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 439. İstanbul: TDV Yay., 1997.

- Gürkan, Menderes. "Karâfî'nin Fıkıh Usulü Görüşleri". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1990.
- Hansu, Hüseyin. *Mütevatir Haber - Bilgi Değeri ve İslam Düşüncesindeki Yeri*. Van: Bilge Adamlar Yay., 2008.
- İbn Abdilberr el-Endelusi. *el-İntikâ' fî Fezâilî'l-Eimmeti's-Selâseti'l-Fukahâ'*. Haleb: Mektebetü'l-matbûatai'l-İslâmiye, 1997.
- İbn Ferhûn el-Mâlikî. *ed-Dibâcu'l-Müzheb fî Ma'rifeti Ulemâi A'yâni'l-Mezheb*. Thk. Muhammed el-Ahmedî Ebû'n-nur. 2 cilt. Kahire: Dâru't-turâs, ts.
- İbn Hacer. *Nuhbetu'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*. Thk. Abdulhamid b. Salih b. Kasım. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2006.
- İbn Neccâr, Muhammed b. Ahmed. *Şerhu'l-Kevkebi'l-Munîr*. 4 cilt. Thk. Muhammed -Zuhaylî, Nezih Hammad. Suud: Vizâretü'l-evkâfi's-suudiyye, 1993.
- Kâdî İyâz. *Tertibü'l-Medârik ve Takribü'l-Mesâlik li Ma'rifeti A'lâmi Mezhebi Mâlik*. Thk. Muhammed Tâvî et-Tancî. 8 cilt. Mağrib: Vizâretü'l-evkâf, 1983.
- Karâfî, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman. *el-Furûk*. 4 cilt. Kuveyt: Dâru'n-nevâdir, 2010.
- Karâfî, Ahmed b. İdris b. Abdurrahman. *Şerhu Tenkîhi'l-Füsûl fî İhtisârî'l-Mahsûl fî'l-Usûl*. Beyrut: Dâru'l-fikr, 2004.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. 2 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Kaya, Eyyüp Said. "Mâlikî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 519. Ankara: TDV Yay., 2003.
- Koçinkağ, Mansur. *Erken Dönem İslam Hukuk Düşüncesinde Rey ve Hadis*. İstanbul: Rağbet Yay., 2018.
- Koçyigit, Talat. "Âhâd Haberlerin Değeri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (1966): 125-142.
- Lâmişî, Ebû's-Senâ' Mahmud b. Zeyd. *Kitâb fî Usûli'l-Fıkıh*. Thk. Abdulmecid Türkî. Beyrut: Dâru'l-garbi'l-İslâmî, 1995.
- Muslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-Sahîh*. Thk. Muhammed Fuad Abdalbaki. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb. *el-Müctebâ mine's-Sünen*. 8 cilt. Haleb: Mektebetü'l-matbuati'l-İslâmiye, 1986.
- Özel, Ahmet. "Mâlik b. Enes". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27: 506. Ankara: TDV Yay., 2003.
- Pezdevî, Fahrü'l-İslam Ali b. Muhammed. *Usûlu'l-Pezdevî (Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl)*. Karaçi: Mir Muhammed Kütüphanesi Yay., ts.
- Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer. *Kavâtu'l-Edille fî'l-Usûl*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1999.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlu's-Serahsî*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebibekr. *Tedribu'r-Râvi*. Thk. Abdulvehhab Abdullatif. 2 cilt. Riyad: Mektebetu'r-Riyâdî'l-hadîse, ts.
- Şâşî, Nizamuddin. *Usûlu's-Şâşî*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, ts.
- Şâtîbî, İbrahim b. Musa. *el-Muvafakat fî Usuli'l-Fıkıh*. Thk. Abdullah Draz. 4 cilt. Beyrut: Daru'l-ma'rife, ts.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa. *Sünen*. Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir. 4 cilt., Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.

- Tûfî, Necmeddin Ebu'r-Rabî. *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*. Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki. 3 cilt. Suudi Arabistan: ts.
- Vekîlî, es-Sağîr b. Abdisselam. *el-Îmâmuş-Şihâb el-Karâfî Halkatu Vasl Beyne'l-Maşrîk ve'l-Mağrib fî Mezhebi Mâlik fî'l-Karnî's-Sâbi'*. 2 cilt. Mağrib 1996.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Haber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 348. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Zehebî, Şemseddin Ebu Abdillâh. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvut. 23 cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.